
Проф. др Радосав РИСИМОВИЋ*
Криминалистичко-полицијски универзитет
Проф. др Александар БОШКОВИЋ
Криминалистичко-полицијски универзитет

ДОИ: 10.5937/bezbednost1803026R

УДК: 343.575:004.738.5

Прегледни научни рад

Примљен: 19.10.2018. године

Датум прихватања: 26.12.2018. године

Неовлашћено стављање у промет опојних дрога злоупотребом интернета¹

Апстракт: Интернет је као један од симбола модерног доба и глобализације у великој мери допринео бољој информисаности људи, размени научних и других података, развоју привреде (нарочито маркетинга) и других области друштвеног живота. Са друге стране, интернет се злоупотребљава од стране учинилаца кривичних дела на различите начине. Дрога се преко интернета може рекламирати, купити, продати, могу се добити информације које се односе на дејство дроге, цену, начин конзумирања итд. У раду ћемо размотрити значај интернета за развој тржишта опојних дрога, односно неовлашћено стављање у промет опојних дрога злоупотребом интернета. Део рада се односи на феномен нових психоактивних супстанци. Осим тога, анализирали смо капацитет криптомаркета да утичу на конвенционално тржиште опојних дрога.

* radosav.risimovic@kpa.edu.rs

 ¹ NARCO-MAP; HOME/2015/ISFP/AG/TDFX/8742; Improving knowledge on NPS and opiates trafficking in Europe; Project developed with the financial support of the European Commission – Transnational initiatives to fight trafficking in drugs and firearms – DG Justice/DG Migrations and Home Affairs. Такође, рад је резултат реализовања научноистраживачких пројеката које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије: *Развој институционалних капацитета, стандарда и процедура за супротстављање организованом криминалу и тероризму у условима међународних интеграција* (бр. 179045), који реализује Криминалистичко-полицијска академија у Београду 2011-2018.

Кључне речи: *дрога, интернет, криптомаркет, дарк-нет, нове психоактивне супстанце.*

Увод

Глобализација и развој информационих технологија су променили начин живота савременог човека. Појавом интернета трговина и комуникација нису више ограничени физичким и географским баријерама (Griffiths et al., 2013:1701). Слободно кретање капитала, роба, идеја и људи доноси бројне погодности, што није потребно посебно образлагати. Међутим, развој информационих технологија проузрокује и одређене проблеме, о којима ће у излагањима која предстоје бити више речено. Између осталог, учиниоцима кривичних дела у вези са дрогама интернет омогућава једноставан приступ подацима о фармацеутским производима и медицинским истраживањима. На тај начин они идентификују супстанце које производе психоактивно дејство и које имају потенцијал да мењају трендове на тржишту дрога, избегавајући при томе кривично гоњење јер је реч о супстанцама које нису на листи контролисаних супстанци (Griffiths et al., 2013:1701). Неовлашћеним стављањем у промет ових супстанци доведен је у питање цео систем кривичног гоњења учинилаца кривичних дела у вези са дрогама, који је деценијама са више или мање успеха функционисао.

Злоупотреба интернета у циљу производње, продаје и рекламирања психоактивних контролисаних супстанци је један од основних проблема са којим се суочавају државе у последњих неколико деценија. Већ од тренутка када је интернет постао средство за масовну комуникацију, учесници на тржишту опојних дрога су почели да га злоупотребљавају. Злоупотребе врше појединци, али и организоване криминалне групе које се баве производњом и продајом опојних дрога. Реч је о глобалном проблему за чије решавање је потребна координација активности свих државних органа који се баве сузбијањем опојних дрога, али и сарадња са другим државама и међународним организацијама.

Интернет није само средство којим учиниоци неовлашћено стављају у промет опојне дроге, већ и средство које могу користити истраживачи ради прикупљања драгоцених података (тип дроге која се продаје путем интернета, државе из којих се дрога доставља, цена, просечна количина дроге која се продаје, рецензије

корисника криптомаркета итд.). Трансакције које се врше на интернету остављају дигиталне трагове, које истраживачи прикупљају коришћењем специјалних софтвера (“crawlers”) (Martin et al., 2018:2).

Према једном мишљењу, постоји пет разлога зашто научна заједница која се бави опојним дрогама треба своју пажњу да усмери на криптомаркете: прво, криптомаркети нам омогућавају да анализирамо понуду опојних дрога на знатно већем узорку; друго, криптомаркет није изоловано тржиште опојних дрога, већ је повезан са ланцима снабдевања дрогом који функционишу независно од интернета; треће, криптомаркети су значајни за праћење трендова на тржишту дрога; четврто, криптомаркети нам показују колико је тржиште на коме се продају дроге иновативно у покушају да избегне напоре надлежних државних органа да предузму кривично гоњење за кривична дела у вези са дрогама; пето, криптомаркети су места на којима долази до испуњења потреба корисника дрога (велики број различитих врста дрога, информација и савета итд.) (Barratt, Aldridge, 2016:1).

Појам и начин функционисања криптомаркета

Криптомаркет се дефинише као тржиште на интернету на коме анонимни продавци преко својих скривених веб-сајтова продају робе и услуге које се плаћају криптовалутама (нпр. биткоин), на коме се скупљају и показују коментари и оцене клијената (Barratt, Aldridge, 2016:1). Осим термина криптомаркет у литератури је у употреби термин дарк-нет (енг. dark net) и дип-веб (енг. deep web) (Barratt et al., 2014:774). Дип-веб је интернет садржај који није доступан коришћењем традиционалних претраживача (Bergman, 2001:1). Интернет садржаји који су доступни путем традиционалних претраживача се називају сурфејс-веб (енг. surface web) (EMCDDA, 2014:11). Једини начин приступа дип-вебу је путем претраге на појединим веб сајтовима (EMCDDA, 2014:11). На пример, библиотеке имају базе података које се могу сврстати у дип-веб, јер њихово претраживање није могуће путем традиционалних претраживача. Такође, интранет који се користи на универзитетима се може сврстати у дип-веб. Дарк-веб је део дип-веба, који је скривен и познат по илегалним активностима и анонимности учесника трансакција (EMCDDA, 2014:11).

Куповина дроге преко интернета је трансакција слична куповини било ког производа преко „Амазона” јер дозвољава купцима да врше „претраживање и упоређивање производа и продавца”, али се битна разлика огледа у скривању идентитета учесника трансакције, саме трансакције и физичке локације њихових сервера (Aldrige, Decaru-Hetu, 2016:7). За скривање наведених података кључни значај има специјални софтвер (нпр. Тор; енг. The Onion Router), који скрива ИП адресу рачунара (електронски код који има сваки рачунар на интернету) приликом приступа сајту за продају дроге (Barrat, 2014:774; Tzanetakis et al., 2016:58). Тор је развила америчка војска 2004. године, али његово коришћење није ограничено само на војне сврхе (омогућава заштиту личних података корисницима интернета, спречава цензуру итд.) (EMCDDA, 2014:11). Међутим, Тор је убрзо након тренутка када је постао оперативан злоупотребљен за вршење кривичних дела.

Куповина дроге преко криптомаркета захтева одређени ниво знања о рачунарима и интернету, опрему (рачунар или други сличан уређај), анонимни претраживач, УРЛ адресу, тј. веб-адресу, криптовалуту, проналажење продавца који жели да пошаље дрогу и адресу на коју коју ће дрога бити послата (Barratt, Aldridge, 2016:1). Криптомаркети су од значаја за трансакције између продавца и купаца, јер се у купопродајном односу појављују као трећа страна која обезбеђује поверење пружањем услуга (енг. escrow) и арбитражом спорова (Barratt, Aldridge, 2016:1). Пружање услуга подразумева да криптомаркет као трећа страна у трансакцији прима и исплаћује новац, уколико су испуњени услови који ће обезбедити остварење трансакције (на пример, новац се исплаћује тек када продавац добије потврду од купца да је примио дрогу). Ипак, спорови се најчешће односе на ситуације у којима дрога није испоручена или није плаћена (Van Hout, Bingham, 2014:187).

Корисници психоактивних супстанци могу купити неку од врста опојних дрога преко криптомаркета на исти начин као што преко интернета купују телевизор или ципеле. Криптомаркети се користе како за продају корисницима, тако и за снабдевање дилера. Интересантно је да се упркос развоју технологије и процесу глобализације снабдевање корисника и даље по правилу врши преко локалних дилера који продају дрогу познатим купцима, али треба нагласити да криптомаркети имају значајну улогу у снабдевању дилера. Другим речима, улога криптомаркета се може упоре-

дители са улогом брокера који повезује дилере који врше велепродају са дилерима дроге на терену (Aldridge, Decaru-Netu, 2016:8). Према томе, значај криптомаркета за снабдевање тржишта произлази из чињенице да дрогу која потиче са криптомаркета не користе само они који су директно купили психоактивне супстанце на илегалном интернет тржишту, већ и корисници који су дрогу купили од локалног дилера. У сваком случају, неопходно је да надлежни државни органи учине напор да спрече како велепродају, тако и малопродају дроге путем криптомаркета. Према емпиријским истраживањима, четвртина прихода које остварују криптомаркети је остварена велепродајом опојних дрога (Aldridge, Decaru-Netu, 2016:12). Раст велепродаје дрога путем криптомаркета указује на јачање утицаја интернет тржишта на конвенционално тржиште опојних дрога.

Када говоримо о мерама за сузбијање неовлашћеног стављања у промет опојних дрога, већина држава предузима активности које се не односе само на процесуирање учинилаца кривичних дела у вези са дрогама. Други начин реакције је строга казнена политика. САД деценијама воде рат против дилера дрогом у коме су потрошиле знатна финансијска средства и у коме су, према процени која преовладава, претрпеле потпуни неуспех, упркос строгој казненој политици (Fader, 2016:120). Слично томе, у нашој земљи се стално поопштрава казнена политика, што је кулминирало забраном ублажавања казне за кривична дела у вези са дрогама (члан 57, став 2 КЗ). Према концепту поопштравања казнене политике, учиниоци кривичних дела су рационални људи који ће се уздржати од продаје дроге под притиском могућности изрицања строге казне (Fader, 2016:127). Међутим, у нашој теорији кривичног права преовладава мишљење да забрана ублажавања казне није оправдана (Делић, 2010:242). Слично томе, истиче се да строга казнена политика не производи ефекте или производи веома скромне и привремене ефекте у односу на дилере дроге (Fader, 2016:128). Предност при одвраћању од вршења кривичних дела у вези са дрогама имају мере које предузима полиција (лишавање слободе, притвор итд.), јер не подразумевају значајан проток времена од извршења кривичног дела, у поређењу са строгом казненом политиком или прописивањем нових кривичних дела (Sherman, 1990:14). Сматрамо да ово становиште треба прихватити, јер сузбијање ове врсте кривичних дела није могуће строгом казненом

политиком, већ предузимањем мера ради откривања учинилаца, нарочито оних који се баве велепродајом дроге. Страх од казне неће утицати да се учиниоци уздрже од извршења кривичних дела у вези са дрогом. Супротно томе, извесност да ће бити откривени и процесуирани је од кључног значаја за спречавања ових кривичних дела.

Учиниоци кривичних дела у вези са дрогама предузимају низ мера да минимизују ризик од откривања и процесуирања. С обзиром да они не очекују да буду откривени и процесуирани, јасно је да строга казнена политика нема одлучујући утицај на сузбијање ове врсте кривичних дела. Једна од активности учинилаца која има за циљ минимизирање ризика од лишавања слободе је купопродаја дроге преко криптомаркета (Aldridge, Askew, 2017:102). Као што је већ речено, коришћење криптомаркета обезбеђује анонимност. За разлику од конвенционалног начина продаје дроге, који по правилу подразумева да се купац и продавац познају (тако смањују могућност лишавања слободе од стране полицијских службеника), приликом продаје дроге преко криптомаркета купац и продавац се не познају, не знају локацију ни било који податак који се односи на друго лице у трансакцији. То у великој мери отежава посао полицијским службеницима који треба да докажу постојање кривичног дела и открију идентитет учинилаца.

Конвенционално тржиште опојних дрога се дели на отворено и затворено. Отвореним тржиштем се сматрају случајеви продаје дроге на улици или неком другом јавном месту коме приступ има неодређен број лица (Coomber, 2015:26). Нема сумње да постоји вероватноћа да полицијски службеници затекну учиниоца при продаји дроге уколико се радња извршења кривичног дела предузима на отвореном тржишту. Са друге стране, затвореним конвенционалним тржиштем се сматра продаја дроге оним клијентима које учинилац лично познаје. Ради спречавања надлежних државних органа да открију активности дилера дрогом, може се рећи да преовладава продаја на затвореном конвенционалном тржишту. Криптомаркете можемо сврстати у отворено тржиште, јер приступ има неодређен број лица. Због анонимности учесника у трансакцијама преко криптомаркета, може се говорити о отвореним анонимним тржиштима дрога (Aldridge, Askew, 2017:102).

Осим тога, традиционални начин продаје дроге подразумева физички контакт учиниоца кривичног дела из члана 246 КЗ и

корисника дроге, док се на криптомаркетима неовлашћено стављање у промет опојних дрога врши у виртуелном свету, без физичког контакта. Тако долазимо до још једне особености продаје дроге на криптомаркетима: она се не предаје лично купцу, већ се доставља поштом или од стране компанија које врше испоручивање робе. Пошта и друге компаније које врше достављање не знају садржину пакета које достављају. Достављање поштом се често врши на лажно име (на правој адреси) или на лажну адресу, да би се сакрио идентитет купца (Tzanetakis et al., 2016:66; Van Hout, Bingham, 2013:388). То је још један начин да се у процесу неовлашћеног стављања у промет опојних дрога обезбеди анонимност и спречи откривање од стране полицијских службеника.

Предност криптомаркета је што трећа страна (администратор) може посредовати у евентуалном спору између продавца и купца дроге. На конвенционалном тржишту трећа страна на постоји и због тога се за тај облик тржишта везује честа појава насиља (насиље према купцима који нису платили дуг за дрогу, насиље према доушницима полиције итд.) (Coomber, 2015:21).

Друштвена опасност криптомаркета не постоји само због могућности да се опојне дроге неовлашћено стављају у промет путем тржишта на интернету, већ и због других активности које су инкриминисане одредбама кривичног законодавства. На пример, криптомаркети су места где учиниоци кривичних дела могу доћи до средстава извршења (нпр. ватреног оружја) (Van Buskirk et al., 2014:517).

Нове психоактивне супстанце и криптомаркети

Криптомаркети немају у истој мери капацитет да стављају у промет све врсте дрога. На пример, хероин и кокаин се по правилу продају на традиционалним тржиштима од стране локалних дилера. У прилог томе истичу се два разлога: 1. производња ових врста дрога подразумева сложен процес који има неколико фаза; 2. у областима у којима се производе ове дроге не постоји инфраструктура потребна за продају путем криптомаркета (рачунари, интернет, поштанске службе које гарантују одређене стандарде у погледу сигурности и приватности пошиљки итд.) (Aldridge, Decary-Netu, 2016:13; Јовановић, Радосављевић-Стевановић, 2016:74). Произлази да се путем криптомаркета стављају у промет прева-

сходно синтетичке дроге (нпр. екстази) и дроге које су биљног порекла али се производе у свим деловима наше планете (Aldridge, Decary-Netu, 2016:13).

Сходно томе, посебан значај криптомаркети имају за развој тржишта нових психоактивних супстанци. Реч је о супстанцама које нису на листи супстанци које су забрањене међународним конвенцијама (*Јединствена конвенција о опојним дрогама* из 1961. године) или кривичноправним одредбама појединих земаља (Hondebrink et al., 2015:109). Легална продаја НПС се врши у специјализованим продавницама, тзв. хед шоповима (енг. head shops) или од стране дилера на терену (Griffiths et al., 2013:1700). На амбалажи ових производа је често назначено „није за људску употребу“, јер на тај начин продавци избегавају одговорност због евентуалних штетних последица употребе НПС (Corazza et al., 2012:146; Dunne, 2015:25). Производи који садрже НПС се продају као средства за чишћење (соли за купатило) или за одржавање хигијене, али корисници знају да је реч о психоактивним супстанцама (Brandt, 2014:587).

Проблем је што о НПС има веома мало доступних информација у погледу њиховог дејства, начина употребе, дозирања итд. Ризици произлазе из природе ових супстанци, јер је често реч о новим производима који се креирају непосредно пре стављања у промет. Треба нагласити да чак и произвођачи у појединим случајевима нису свесни опасности сопственог производа. Штетне последице за здравље људи могу бити проузроковане не само због штетности које НПС купљене на криптомаркетима имају саме по себи, већ и због погрешног дозирања, мешања или начина употребе од стране корисника (Quintana et al., 2017:81). На пример, 2015. године је седамнаестогодишњи Белгијанац који је већ имао историју злоупотребе опојних дрога (кокаин) пронађен мртав у купатилу, након што је преко криптомаркета плаћајући биткоинима купио НПС. Смрт је наступила услед конзумирања (ушмркавањем) оцфентанила (аналог фентанила), НПС која припада групи опиоида, чије дејство је 90 пута снажније од дејства морфијума (Coorman, 2016:469).

Интернет се користи у производњи (на интернету су доступна упутства о начинима производње нових дрога), продаји и маркетингу (оглашавању) нових дрога. Интервјуисани корисник НПС је изјавио: „Уживам у томе да делим своја искуства на ин-

тернету и учим од других људи како конзумирати НПС“ (Soussan et al., 2018:75). Према резултатима једног истраживања, најчешћи начин на који су корисници долазили у посед НПС је куповина преко интернета (60,4%), од пријатеља (17,8%), од дилера (9,5%), у смарт шоповима (5,1%), добијањем бесплатног узорка (2,7%). Један број испитаника је одбио да одговори на питање о пореклу НПС (2,6%), док су неки од испитаника сами произвели НПС (1,9%) (Soussan, Kjellgren, 2016:79).

У тренутку стављања нове дроге на листу забрањених супстанци, дилери од произвођача који се најчешће налазе у Индији и Кини захтевају производњу „нове“ НПС. Произвођачи мењају молекуларну структуру забрањене дроге и тако стварају нову легалну дрогу која се доставља купцима курирском службом или поштом (Griffiths et al., 2013:1700). Нове дроге се легално продају све док их уз поштовање прописаних процедура надлежни државни органи не ставе на листу контролисаних супстанци. Проблем је што су произвођачи и продавци НПС увек за корак испред, што им омогућава да сталним изменама молекуларних структура забрањених психоактивних супстанци продају нове дроге без страха од кривичног гоњења. Постојећи репресивни систем је створен ради реаговања на релативно мали број дрога. Проблем је што он споро реагује на појаву нових дрога којих у овом тренутку има неколико стотина и стално се појављују нове – модификоване молекуларне структуре. Већина нових дрога је резултат радозналости хемичара који су их креирали током истраживања особина, дејства и састојака различитих хемијских једињења (Brandt, 014:587).

Нове дроге су веома често замена за корисницима добро познате дроге, које из различитих разлога не могу конзумирати. На пример, нова дрога „Спаис“ се користила као легална замена за марихуану, јер производи сличне ефекте. На интернет форумима корисници ове дроге размењују искуства о састојцима „Спаиса“, ефектима, савете о начину употребе итд. (Griffiths et al., 2013:1700). Метоксетамин се преко интернета продаје као легална замена за кетамин који је на листи контролисаних супстанци (Corazza et al., 2012:146). Према томе, интернет је од великог значаја за развој тржишта НПС и трендове на том тржишту.

Проблем нових дрога се не сме потценити, али са друге стране, погрешно је ширити непотребну панику и страх од овог феномена, што поједини медији из различитих разлога чине (сен-

зационализам, трка за тиражом итд.). Ширење појединих НПС на тржишту дрога траје деценијама. На пример, експериментална употреба МДМА је започела 60-их и 70-их година прошлог века, док је ова нова дрога доспела на тржиште тек током 80-их година (Brandt, 2014:587). Према томе, под НПС се не подразумевају само нове дроге у правом смислу те речи, већ и дроге које су познате стручној јавности деценијама, али су врхунац популарности достигле последњих неколико година. На крају, куповина дроге на криптомаркетима је само на први поглед потпуно једноставна, јер захтева инсталирање Тор-а, коришћење биткоина као средства плаћања, прихватање ризика од преваре и ризика од хапшења приликом достављања дроге поштом (Barratt, 2012:693). Ризик од преваре подразумева, између осталог, да је дрога плаћена али није испоручена. Продавци који су више од једног месеца активни на криптомаркету и имају према рецензијама више од 35 успешно изведених трансакција, могу захтевати од купаца да плате дрогу пре него што су примили поштанску пошиљку која садржи психоактивне супстанце. Тако се ствара могућност за преваре, јер поједини продавци свесно стварају добру репутацију међу купцима, да би се њихово ангажовање на криптомаркету завршило напуштањем овог тржишта дрога, на коме остављају велики број купаца који су платили пошиљке које никада неће бити испоручене (Van Hout, Bingham, 2014:184). Очигледно је да су бројни корисници дрога превазишли ове баријере и одлучили се за куповину на криптомаркетима. Уосталом, куповина дроге на конвенционалном тржишту захтева још већи ризик.

Један од највећих криптомаркета који је служио пре свега за продају дроге је silk-роуд (енг. silk road), чији оснивач је ухапшен 3. октобра 2013. године од стране ФБИ, а ово илегално тржиште је затворено. У истрази је утврђено да је овај криптомаркет користило неколико хиљада дилера који су стављали у промет дрогу, односно продавали дрогу купцима из различитих делова света (Barrat, 2014:774). Међутим, врло брзо је уследило формирање алтернативних криптомаркета (енг. Black Market Reloaded, Sheep Marketplace) (Van Buskirk, 2014:517). Криптомаркети се слично као хед шопови играју мачке и миша са надлежним државним органима, јер се одмах по затварању једног отварају нови који предстаљају алтернативна интернет тржишта опојних дрога. Према томе, нема сумње да криптомаркети имају одговоре на

напоре државних органа који покушавају да сузбију ова илегална тржишта НПС и других опојних дрога.

Однос криптомаркета и конвенционалног тржишта опојних дрога

Уколико говоримо о односу криптомаркета и традиционалног тржишта опојних дрога, заступљеност криптомаркета у укупном тржишту још није значајна. Међутим, утицај криптомаркета на традиционално тржиште у погледу цена, чистоће и доступности дроге је веома значајан, јер се дилери на криптомаркетима ослањају на рецензије купаца како би се прилагодили захтевима тржишта у будућим трансакцијама. У овом раду је већ речено да криптомаркети функционишу на сличан начин као „Амазон“, што значи да постоји механизам решавања евентуалних спорова; продавци и купци имају рејтинг на основу повратних информација после остварених трансакција (повратне информације се односе на чистоћу дроге, безбедност куповине, брзину достављања итд.); постоје форуми за дискусију на којима купци и продавци размењују искуства (Barrat, 2012:683). Позитивне рецензије утичу на стварање позитивне репутације дилера дроге и на тај начин повећавају његов капацитет да продаје психоактивне супстанце. Закључујемо да је утицај криптомаркета на традиционално тржиште опојних дрога већи од њихове заступљености у укупном тржишту. Осим тога, сматрамо да се потенцијал криптомаркета да у будућности повећају заступљеност у укупном тржишту опојних дрога не може довести у питање, што је још један разлог да надлежни државни органи већ сада своје активности усмере на сузбијање ових илегалних тржишта. Такође, криптомаркети нису усмерени само на малопродају опојних дрога, већ и на велепродају, што у знатној мери повећава њихов капацитет за наношење штете (Aldridge, Decary-Netu, 2016:8).

С обзиром да су млади редовни корисници интернета, закључујемо да су криптомаркети са својом понудом опојних дрога усмерени превасходно на ову популацију. Према истраживању које је извршено у Аустралији, 24% интервјуисаних студената је користило интернет ради сазнања различитих информација које се односе на опојне дроге (Miller, Sonderlund, 2010:1558). Радозналост младих је један од разлога зашто користе НПС, односно зашто

ове дроге купују на криптомаркетима. Због тога је превентивне мере потребно усмерити на ову категорију корисника, у циљу смањења потражње за НПС.

У овом раду је већ речено да су релативно лака доступност, повратне информације и редукција ризика предности криптомаркета у односу на традиционално тржиште опојних дрога. Једна од кључних предности је цена, јер иако се дрога купује „из фотеље“, цена по правилу није значајно већа. Понекад је јефтиније купити дрогу на криптомаркетима, у односу на цене по којима се исте дроге продају код уличних дилера (Dunne, 2015:25).

Стављање у промет опојних дрога на традиционалном тржишту је ограничено временом и простором. Иако на традиционалном тржишту постоји могућност продаје дроге непознатим купцима, продавцу је потребно одређено време да „провери“ купца, да се упозна са њим, да изврши предају дроге и наплату (Aldridge, Decary-Netu, 2016:8). Супротно томе, криптомаркети у том погледу немају никаква ограничења. Дилере дроге на традиционалном тржишту ограничава локална конкуренција и немогућност оглашавања. Криптомаркети немају просторних ограничења, а могућност оглашавања им свакодневно повећава потенцијал за продају дроге (Martin et al., 2018:1). Оглашавање подразумева постављање професионално израђених фотографија производа, опис производа, цене и квалитета, позитивне рецензије корисника итд. (Van Hout, Bingham, 2014:187).

Квалитет дроге је један од разлога зашто се корисници одлучују за куповину преко криптомаркета. Оцена квалитета зависи од личног искуства и намене купљене дроге (Bancroft, Reid, 2016:42). Квалитет може изражавати чистоћу, поузданост, јачину дроге, предвидиво дејство, сигурност снабдевања и финансијску вредност дроге (Bancroft, Reid, 2016:44). Перцепција корисника о квалитету дроге која се купује на криптомаркетима може бити заснована на рецензијама које се односе на продавца, јер продавац нема могућност да на уверљив начин докаже квалитет дроге коју продаје.

Важно је напоменути да се корисници по правилу одлучују за куповину дроге од криптомаркета који ће извршити достављање у оквиру једне државе јер међународне пошиљке подразумевају више времена за достављање, подразумевају ризик од губитка пошиљке, и на њих се примењују строже мере контроле које пове-

ћавају ризик откривања од стране полиције или царине (Martin et al., 2018:5). Пошиљке у којима се доставља дрога се пакују на начин да је царини и полицији, а понекад и самим корисницима тешко да открију где се дрога налази (у једном случају је ЛСД био скривен у честитки коју је корисник добио поводом новогодишњих празника) (Van Hout, Bingham, 2013:388).

Предност криптомаркета се огледа у брзини реаговања дилера на промене на тржишту, пре свега у погледу структуре потражње. Промене у потражњи се лако уочавају и логично је да ће дилери прилагодити своју понуду новим околностима. Дрога која се продаје на криптомаркетима потиче из личних лабораторија или се купује од дилера на традиционалном тржишту (до којих се долази преко личних контаката), или се купује од другог продавца на криптомаркету (Van Hout, Bingham, 2014:186).

Закључак

Криптомаркети су нови начин стављања у промет опојних дрога. С обзиром да је неовлашћено стављање у промет опојних дрога радња извршења кривичног дела неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога из члана 246 КЗ, рад је намењен читаоцима које интересује материја кривичног права. Са друге стране, с обзиром да су разматрани узроци појаве криптомаркета, мотиви корисника дрога да се снабдевају на овим илегалним тржиштима, предности и мане криптомаркета у односу на конвенционална тржишта, и бројна друга питања која се односе на овај феномен, рад има криминолошки значај.

Специфичност криптомаркета се, између осталог, огледа у томе што се стављањем у промет опојних дрога на интернет тржиштима ланац снабдевања скраћује (Demant et al., 2018:256). На конвенционалном тржишту знатно је више посредника, а познато је да број посредника има велики утицај на малопродајну цену дроге. Сваки од посредника ће наплатити свој ризик учествовања у ланцу снабдевања, због чега већи број посредника значи скупљу дрогу.

Криптомаркети представљају још увек мали део укупног тржишта опојним дрогама, али ће несумњиво њихов значај у наредном периоду бити већи. Разлоге треба тражити у једноставној чињеници да криптомаркети нису ограничени у просторном смислу.

Интернет тржишта омогућавају учиниоцима да продају дрогу на местима на којима продаја конвенционалним путем не би била могућа или би доступност корисника била ограничена. Осим тога, мања је могућност насиља на криптомаркетима (нема физичког контакта, сваки од продаваца има рејтинг који зависи од оцена пружене услуге и квалитета дроге, постоји систем за решавање спорова итд.), иако насиље није искључено. Такође, корисник дроге који купује на криптомаркетима може бити преварен, изложен крађи или претњи да ће се јавности открити његов идентитет. Према томе, криптомаркети минимизују ризик од откривања (због обезбеђене анонимности при трансакцијама) и насиља у поређењу са конвенционалним тржиштем опојних дрога (Aldridge, Askew, 2017:101). Криптомаркети су анонимна отворена тржишта, за разлику од конвенционалног тржишта које је превасходно затворено, јер дилери продају дрогу углавном познатим купцима или новим купцима које упознају преко поузданог посредника (Aldridge, Askew, 2017:102).

Може се закључити да иако су криптомаркети мали део тржишта опојних дрога, имају значајан капацитет да утичу на укупно тржиште (утичу на промену образаца потрошње и распрострањеност појединих врста дрога, усмерени су на младе људе, брзо мењају трендове, користе се за велепродају дроге итд.). Предност криптомаркета је доступност дроге, јер корисници могу извршити куповину из било ког места, у било које време. Интересантно је да физичке карактеристике појединих врста опојних дрога (на пример, мирис) нису спречиле њихово стављање у промет путем криптомаркета, јер су на форумима за дискусију учесници информисани о посебним начинима паковања који прикривају мирисе дрога (Aldridge, Decary-Netu, 2016:13).

Мотивација корисника дрога да купују на криптомаркетима је тзв. интелигентно или одговорно конзумирање дрога, анонимност, селекција продавца на основу рецензија купаца, разноврсност и квалитет понуђених услуга, минимизација насиља, безбедна испорука дроге поштом и активности на форумима (расправља се о томе која је дрога квалитетна, како је доzirати итд.) (Van Hout, Bingham, 2014:184). Према томе, постоје сви предуслови да на нашем тржишту стављање у промет опојних дрога путем криптомаркета буде у експанзији. Због тога је потребно повећати капа-

цитет надлежних државних органа да се супротставе овом начину стављања у промет опојних дрога.

Литература

1. Aldridge, J., Decary-Hetu, D., (2016). Hidden wholesale: The drug diffusing capacity of online drug cryptomarkets, *International Journal of Drug Policy*, 35:7-15.
2. Aldridge, J., Askew, R., (2017). Delivery dilemmas: How drug cryptomarket users identify and seek to reduce their risk of detection by law enforcement, *International Journal of Drug Policy*, 41:101-109.
3. Bancroft, A., Reid, P. S., (2016). Concepts of illicit drug quality among darknet market users: Purity, embodied experience, craft and chemical knowledge, *International Journal of Drug Policy*, 35:42-49.
4. Barratt, M. J., (2012). Silk road: ebay for drugs, *Addiction*, 107 (3):683-683.
5. Barratt, M. J., Aldridge, J., (2016). Everything you always wanted to know about drug cryptomarkets (but were afraid to ask), *International Journal of Drug Policy*, 35:1-6.
6. Barratt, M. J., Ferris, J. A., Winstock, A. R., (2014). 'Use of Silk Road, the online drug marketplace, in the United Kingdom, Australia and the United States', *Addiction*, 109 (5):774–783.
7. Bergman, M. K., (2001). The Deep Web: Surfacing hidden value, *Journal of Electronic Publishing*, 7 (1):1-17.
8. Brandt, S. D., King, L. A., Evans-Brown, M., (2014). The new drug phenomenon, *Drug Testing and Analysis*, 6 (7-8):587-597.
9. Coomber, R., (2015). A Tale of Two Cities: Understanding Differences in Levels of Heroin/Crack Market-Related Violence – A Two City Comparison, *Criminal Justice Review*, 40(1):7-31.
10. Coopman, V., Cordonnier, J., De Leeuw, M., Cirimele, V., (2016). Ocfentanil overdose fatality in the recreational drug scene, *Forensic Science International*, 266:469-473.
11. Corazza, O. et al., (2012). Phenomenon of new drugs on the Internet: the case of ketamine derivative methoxetamine, *Human Psychopharmacology*, 27 (2):145-149.
12. Delić, N., (2010). Zabрана (isključenje) ublažavanja kazne u određenim slučajevima, *Crimen*, 2:228-245.

13. Demant, J., Munksgaard, R., Decary-Hetu, D., Aldridge, J., (2018). Going Local on a Global Platform: A Critical Analysis of the Transformative Potential of Cryptomarkets for Organized Illicit Drug Crime, *International Criminal Justice Review*, 28(3):255-274.
14. Dunne, F. J., Jaffar, K., Hashmi, S., (2015). Legal Highs - Not so new and still growing in popularity, *British Journal of Medical Practitioners*, 8 (1):25-33.
15. Fader, J. J., (2016). „Selling smarter, not harder”: Life course effects on drug sellers’ risk perceptions and management, *International Journal of Drug Policy*, 36:120-129.
16. Griffiths, P., Evans-Brown, M., Sedefov, R., (2013). Getting up to speed with the public health and regulatory challenges posed by new psychoactive substances in the information age, *Addiction*, 108 (10):1700-1703.
17. Hondebrink, L., Nugteren-van Lonkhuyzen, J., Van Der Gouwe, D., Brunt, T., (2015). Monitoring new psychoactive substances (NPS) in the Netherlands: Data from the drug market and the Poisons Information Centre, *Drug and Alcohol Dependence*, 147:109-115.
18. Martin, J., Cunliffe, J., Dé Cary-Hé tu, D., Aldridge, J., (2018). Effect of restricting the legal supply of prescription opioids on buying through online illicit marketplaces: interrupted time series analysis, *British Medical Journal*, 361:1-7.
19. Mounteney, J., (2014). *The Internet and drug markets*, Summary of results from an EMCDDA Trendspotter study.
20. Miller, P. G., Sønderlund, A. L., (2010). Using the internet to research hidden populations of illicit drug users: a review, *Addiction*, 105 (9):1557-1567.
21. Quintana, P., Ventura, M., Grifell, M., Palma, A., Galindo, L., Fornis, I., Gil, C., Carbon, X., Caudevilla, F., Farre, M., Torrens, M., (2017). The hidden web and the fentanyl problem: Detection of ocfentanil as an adulterant in heroin, *International Journal of Drug Policy*, 40:78-83.
22. Јовановић, М., Радосављевић-Стевановић, Н., (2016). Хероин – од лека до злоупотребе, *Безбедност*, 58 (2):74-108.
23. Sherman, L. W., (1990). Police Crackdowns: Initial and Residual Deterrence, *Crime and Justice*, 12:1-48.

24. Soussan, C., Andersson, M., Kjellgren, A., (2018). The diverse reasons for using Novel Psychoactive Substances – A qualitative study of the users' own perspectives, *International Journal of Drug Policy*, 52:71-78.
25. Soussan, C., Kjellgren, A., (2016). The users of Novel Psychoactive Substances: Online survey about their characteristics, attitudes and motivations, *International Journal of Drug Policy*, 32:77-84.
26. Tzanetakis, M., Kamphausen, G., Werse, B., Laufenberg, R., (2016). The transparency paradox. Building trust, resolving disputes and optimising logistics on conventional and online drugs markets, *International Journal of Drug Policy*, 35:58-68.
27. Van Buskirk, J., Roxburgh, A., Farrell, M., Burns, L., (2014). The closure of the Silk Road: what has this meant for online drug trading?, *Addiction*, 104 (4):517-518.
28. Van Hout, M. C., Bingham, T., (2013). 'Silk Road', the virtual drug marketplace: A single case study of user experiences, *International Journal of Drug Policy*, 24:385-391.
29. Van Hout, M. C., Bingham, T., (2014). 'Silk Road', the virtual drug marketplace: A single case study of user experiences, *International Journal of Drug Policy*, 25:183-189.

Unlawful Circulation of Narcotics through Internet Abuse

Abstract: *As one of the symbols of modern times and globalization, the Internet has greatly contributed to people being very well informed, the exchange of scientific and other data, the development of the economy (especially marketing) and other areas of social life. On the other hand, the Internet is being abused by the perpetrators of the offenses in various ways. Drugs can be advertised, bought, sold on the Internet, information related to the effects of drugs, price, manner of consumption etc. can be obtained through the Internet. In the article, we will consider importance of the Internet for the development of the market of narcotic drugs, or the unlawful circulation of narcotics by the abuse of the Internet. One part of the paper refers to the phenomenon of new psychoactive substances. In addition, we analyzed the capacity of the cryptomarket to influence the conventional drug market.*

Key words: *drugs, Internet, cryptomarket, darknet, new psychoactive substances.*